

Veli-Matti Värri

Kasvatusfilosofian tärkein tehtävä

Kasvatuksen tärkein tehtävä on ihmisen sivistäminen moraali-subjektiksi. Tässä merkityksessä kasvatus-tehtävä alkaa jokaisen lapsen kohdalla alusta, ja sen perustilanne on annettuna kaikissa yhteisöissä, kaikkina aikoina.

Kasvatusteoreettisesti tulkittuna kasvatuksella on eräänlainen kaksoisluonne ideaalisen ja reaalisen, ajattoman ja ajallisen "risteyksenä". Se on kietoutunut oman aikansa sosiokulttuuriseen tilanteeseen ja sen vallitseviin käsityksiin, ideologioihin, aatteisiin ja valtasuhteisiin; siten se on kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti määräytynyttä.

Tästä syystä kasvatuksen arvo-näkökulma konstituoituu eri aikakausien ja erilaisten yhteiskuntien erityispiirteiden ja vallitsevan ideologisen hegemonian piirissä – hyvän elämän ja moraalisubjektiksi kasvamisen edellytykset muotoutuvat intressiritiriitojen pyörteissä ja kasvatuksessa vääjäämättä läsnä olevassa sosialisointin (yhteiskunnallistumisen) ja individuaation (yksilöitymisen) jännitteessä.

Jotta kasvatuksen keskeisin tehtävä olisi mahdollinen, se on kaksoisluonteisesta kietoutuneisuudesta huolimatta ymmärrettävä erityislaatuisena praksiksena, elämän-ilmionä ja tiedonalueena, ja sellaisena

subteellisen autonomisena ja "omalakisena" muihin elämänilmiöihin, yhteiskunnallisiin instituutioihin (esim. uskonto, politiikka, talous) ja tiedonaloihin (filosofia, etiikka, sosiologia, psykologia) nähden.

Juuri tässä on sokea piste, joka yhdistää niin päättäjiä, virkamiehiä kuin kasvatusajattelusta vieraantuneita valtavirran kasvatustieteilijöitäkin, puhumattakaan ns. terveeseen järkeensä uskovista kansalaisista. Sosialisointin välineenä kasvatusta on pyritty kaikkina aikoina käyttämään funktionaalisenä keinona kulloisenkin ideologisen hegemonian piirissä, milloin uskonnon, poliittisen ideologian tai talouden nimissä.

Kasvatuksen samanaikainen "luonnollisuus" ja kietoutuneisuus yhteiskunnan merkitysperspektiiviin on siten alituinen riski, joka mahdollistaa sen käytännöllisen ja teoreettisen väärinymmärtämisen ja -käyttämisen: joko ajatellaan ns. luonnollisen asenteen mukaisesti, että kasvatus toteutuu erityisemmin huolehtimatta yhteiskunnallisten instituutioiden voimasta tai pyritään kasvatukseen tietoiseen redusoimiseen jonkin ideologian, taloudellisen hyödyn tai kasvattajan itsekkyyden välineeksi.

Koko yhteiskuntaelämän kannalta on epäsuotuisinta, että kasvatuksen instrumentalistisessa ja redusoivassa tulkinnassa ei ymmärretä sen perustavaa merkitystä demokratian kan-

”Kansanopetuksen keskiössä ei enää ole yksilön ja yhteiskunnan suhde, vaan yksilön ja talouden suhde: yhteistä moraalialta tulkitaan markkinoiden näkökulmasta, ja kansalaiskasvatus on muuttumassa kilpailukykyisten yksilöiden valmentamiseksi.”

nalta. Sekä yksilön kasvaminen kohti "omia mittojaan", individuaatio, että yhteiskunnan demokraattinen kehittyminen edellyttävät kasvatukselta luovaa aspektia, transsendentin ideaa, joka viittaa uuden elämänmuodon mahdollisuuteen.

Moraalisubjektiksi kasvamisen ydin on juuri tässä: ideaalina on, että yksilön hyvän toteutuminen olisi sopusoinnussa yhteiskunnan hyvän (sotalisaatio) kanssa; että subjektiivisen (yksilö) ja objektiivisen (yhteiskunta) kasvatuksellinen kohtaaminen uudistaisivat ja kehittäisivät demokraattista yhteiskuntaa.

Olemme niin perin juurin teknologisen asenteen ja hyötyajattelun läpäisemiä, että omissa ajassamme

kasvatuksen välineuonteinen käyttö tuntuu miltei luonnolliselta. Kasvatusta välineellistävä ideologinen hegemonia ei ole enää peräisin uskonnosta tai poliittisesta ideologiasta, vaan ekonomisen ajattelun ylivallasta (joka sinänsä on myös poliittista).

Meidän aikamme ideologinen hegemonia on globaalien talouden instrumentalistis-ekonomisen "viitekehys", joka on alkanut näyttäytyä ainoana universaalina ajattelun ja toiminnan horisonttina uusliberaalien yhteiskuntien arvorelativistisessa ja -subjektivistisessä moraalimaisemassa.

Kun talouselämä on korotettu uskonnon, isänmaan ja moraalisen auktoriteetin rooliin, kasvatuksen

uhkana on tulla redusoiduksi pelkäksi talouden välineeksi. Tästä on vastaansanomattomana esimerkkinä yrittäjyyskasvatus, joka on ahdettu peruskouluun (vapaaehtoisesti jopa päiväkoteihin) ja opettajankoulutukseen uusliberalistisena kansalaiskasvatuksen muotona.

Kansanopetuksen keskiössä ei enää ole yksilön ja yhteiskunnan suhde, vaan yksilön ja talouden suhde: yhteistä moraalialia tulkitaan markkinoiden näkökulmasta, ja kansalaiskasvatus on muuttumassa kilpailukykyisten yksilöiden valmentamiseksi. Samaan aikaan kun lapsemme ovat yhä röyhkeämmän kaupallisen manipuloinnin kohteina, yrittäjyyskasvatuksen ideologia alleviivaa ai-

”Kriittinen arvotajunta, jossa on sijansa kohtuullisuudelle, lempeydelle ja vastuulliselle luontosuhteelle, on tärkein kasvatuspäämäärämme.”

kamme vulgaarimaterialistista eetosta, joka on täysin vaila syvempää pedagogis-eettistä katsomuksellisuutta.

Sosiologi Richard Sennett on tulkinnut viiltävästi aikamme henkistä tilaa; hänen mukaansa vähäosaisiin kohdistuvan kunnioituksen ja arvostuksen puute jäytää pahiten nyky-yhteiskunnan rakenteita. Perussyynä on yhteiskunnan liikelaitostuminen, muuttuminen kylmäksi kilpailuyhteiskunnaksi. Kilpailuyhteiskunta tuottaa joillekin menestystä, joka perustuu perin juuriin siihen, että on myös häviäjiä. Siten se tuottaa oman logiikkansa mukaisesti jakautumista, syrjäytymistä, jopa suoranaista pahoinvointia.

Kuten Jyrki Hilpelä on synkästi todennut, ajan henki korostaa vitaalisuutta, nuoruutta, ruumiin terveyttä ja kauneutta, mutta se ei suosi niiden ominaisuuksien kehittymistä, jotka ovat ensisijaisia ja välttämättömiä moraalisien ominaisuuksien kehittymiseksi. Joustavuus, laskelmoivuus, ja muutosaltius ovat markkina-voimien katsannossa hyödyllisempiä kuin ehkä muutosvastarintaa aiheuttavat moraaliset luonteenhyveet.

Ajan henki läpäisee koko kentän ulottuen talouden ylivaltana niillekin elämänalueille, jotka eivät ole perusuunteeltaan taloudellisia: kasvatukseen, perhe-elämään, koulutoimeen ja yliopistoon. Kun kaikkea toimintaa on alettu arvottaa liiketoimintana, elämäntapamaterialismista on tullut vallitseva ideologia, jossa

kansalaisuuden merkitys on alkanut rappeutua – aiempaa ohuempien turvaverkkojen varassa – pelkäksi työmarkkinakansalaisuudeksi ja kulluttajaksi.

Kasvatustieteen oppimisyksiköloginen valtavirta tukee aikamme psykokaapitalismia pyrkien samalla hyötymään siitä (esim. pyrkimykset oppimistutkimusten tuotteistamiseen Helsingin yliopiston Cicero-instituutissa). Myöntyessään soveltavaksi tieteksi ja kadotettuaan siteensä sekä kasvatustieteen historiaansa (Suomen ainoa kasvatustieteen professori on lakkautettu eikä kasvatustieteen historia ylipäänsä sovi kasvatustieteen uusliberaaliin tulkintaan) kasvatustieteestä on tullut yhä selkeämmin instrumentalistinen metoditiede, joka on alkanut julistaa hyödyllisyyttään leimautumalla työelämäorientoituneeksi tieteksi.

Kasvatuksen ekonomisointi on vähitellen johtanut ylikansalliseen standardisointiin ja tulosarvioinnin ideologiaan, jota voidaan jopa pitää aikamme uutena universaalina moraaliperustana. Uskonto, politiikka ja pedagogiset viisauksiperinteet ovat saaneet tehdä tilaa uusille, arvopaiksi uskotelluille minuuden tekniikoille, oppimistestauksille, jatkuville laadunarvioinneille ja luonnottomammi infantilisoiville portfolioille, jotka tuottavat meistä ”poststruktuurallisen” ajan kansalaisia.

Tavoitteena on käyttäytymisen standardisointi, vakauttaminen ja hallinta, uusliberaalin pedagogisen eetoksen näennäisarvovapaat periaatteet, joilla pyritään konkreettisesti työmarkkinakelpoisuuden

ja kulutuskäyttäytymisen ideaaleja. Tässä tilanteessa kasvatustieteellä on edessään lupaavat laadunarvioinnin, mittaustekniikan ja elinikäisen oppimisen markkinat, mutta mitä teemme tällaisella tieteellä opettajan koulutuksen pääaineena?

Abstrakti hegeliläis-snellmanilainen kansallisvaltiometafysiikka on korvautunut anonyymilla talouden metafysiikalla; globaali talous on korvannut *Bildung*-projektin yleisen moraalilain ja kollektiivisen yleistahdon asettajana. Edessämme on suunnattomia ongelmia – käsillä oleva ekologinen kriisi niistä kaikkein tylyimpänä – jotka ovat pitkälti *Bildung*-projektin itsensä tahattomia seurauksia ja aikaansaannoksia.

Tässä ajassa kasvatustieteen tärkein tehtävä on – olemassa oleva kasvatustiede ylittäen – sivistysprojektin ja moraalisubjektin kriittinen uudelleentulkinta. Purkamistyössään kasvatustieteen on suunnattava kriittinen katseensa liberaalin subjektin ideaan, joka on valistuksen projektin suurenmoinen saavutus, mutta samalla mitä ilmeisimmin aikamme ongelmien ydin. Liberaali subjekti on pitkällisen poliittisen kasvatustieteen tulos ja sellaisena tärkeä luomus, mutta vähitellen sen nimissä on syntynyt hybridin perustuva ihmiskuva: osaamme tulkita oikeuksia, muttemme rajoja ja velvoitteita (esim. luontosuhteessa).

Lockelainen liberalismi nosti

mielihyvän tyydyttämisen onnellisuuden kriteeriksi, kuitenkin syvästi intersubjektiiivisessä ja eettisessä merkityksessä: toisten oikeuksia ei saanut loukata eikä onnea saanut tavoitella toisten kustannuksella.

Yhteiskuntien sekularisoitumisen myötä subjekti on vähitellen vapautunut itsensä lainlaatijaksi, mutta vailla entisiä moraalisia ohjenuoria. Kulutuskeskeisen kilpailutalouden ja arvotietoisuuden aikana mielihyväkeskeisyys on irronnut moraaliselta perustaltaan, ja siitä on tullut tavoite sinänsä – yksilön mielihyvän toteuttamisesta on tullut ekonomisoituneen todellisuuden liikevoima.

Arvosubjektivistisen moniarvoisuuden nimissä suhtaudumme oikeuksiin ikään kuin ne olisivat rajattomia, vaikka tulkintamme oikeuksista syntyvät ja kehittyvät sen mukaan, mitä teknologia tekee meille mahdolliseksi. Teknologisessa puitteessamme koemme, että meillä on rajattomasti hypoteettisia oikeuksia ja sen lisäksi – vaikka ilmastonmuutos uhkaa ja toisaalla kuolla aliravitsemukseen ja tauteihin – määrittelemätön määrä toteutumattomia mahdollisuuksia.

IV

Edessämme on ekologinen sivistysprojekti – halun hillitsemisen ja oikeuksien kohtuullistamisen aika. Luonnonkatastrofien uhatessa on välttämätöntä ymmärtää, että moraalitietoisuutta ei ole ekologien realiteettien ulkopuolella. Moraalisub-

jektin uudelleentulkinta vaatii vastaimista maailmassa olemisemme kohtalonomaisiin kysymyksiin: miten löytää kasvatuksen ja hyvän elämän suunta vailla kollektiivisia ja metafyysisiä varmuuksia; miten säilyttää liberalismien parhaat saavutukset ja luoda konstruktiiivisia rakenteita mielihyvän suuntautumiselle, siis miten luoda sisäsyntyisiä pidäkkeitä tuhoavalle kulutushedonismille?

Tässä ajassa kasvatus on vaativampi intellektuaalinen haaste kuin kenties koskaan aikaisemmin. Pedagogisten ratkaisujen etsiminen uudelle sivistykselle, mielihyvän kultivoimiselle, edellyttää monipuolista ja -tasoista oppineisuutta ja teoreettista kykyä tulkita jatkuvasti muuttuvia kasvatuksen sosio-kulttuurisia ehtoja; se edellyttää yksilön sisäisen rakenteen ja yhteiskunnan ideologisten rakenteiden keskinäisen kietoutuneisuuden ymmärtämistä.

Pedagogiikka kaipaa myös ruoutta ja näkemisen lahjaa. Maailman muuttamiseksi ei pelkkä ymmärtäminen riitä, vaan sen lisäksi on pyrittävä tietoisesti vaikuttamaan kasvatuksen yhteiskunnallisen arvonäkökulman muotoutumiseen. Kyseessä on siis myös poliittinen projekti. Tässä tehtävässä on välttämättä kyse ns. vastahegemonisesta toiminnasta, jolla olemassa olevia ”välttämättömyksiä” ja ”luonnollisuuksia” kyseenalaistaen pyritään herättämään kollektiivista tietoisuutta kasvatuksen kohtalonyhteydestä elämisemme ekologisiin perusehtoihin. Siten kriittinen arvotajunta, jossa on sijansa kohtuullisuudelle, lempeydelle ja vastuulliselle luontosuhteelle, on tärkein kasvatuspäämäärämme.